

„Být dobrým sousedem a dobrým hospodářem“: Význam antropocentrických a biocentrických postojů zástupců environmentálních organizací v úspěšných strategiích správy krajiny

JANA STACHOVÁ[✉]
Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

‘Being a Good Neighbour and Good Steward of the Land’: Anthropocentric and Biocentric Attitudes among Representatives of Environmental Organisations and Their Significance for the Success of Landscape Governance Strategies

Abstract: The shape of the landscape depends not only on natural and climatic conditions, but also on the social demand as to what the landscape should look like and what functions it should fulfil. Approaches to landscape governance thus reflect the interests and attitudes of the public and social groups. One segment of society that is involved in landscape governance is the branch of civil society devoted to the environment. This article presents the results of a sociological study aimed at identifying and analysing attitudes towards landscape and strategies of landscape governance among Czech environmental organisations whose activities directly or indirectly impact the landscape. An analysis of data from interviews and focus group with representatives of environmental organisations revealed differences in landscape governance strategies and attitudes towards the landscape depending on the type of organisation the representatives belonged to. Representatives of national organisations primarily focused on advocacy were more commonly observed to have biocentric attitudes and to approach landscape governance within the framework of addressing wider environmental issues and efforts to reform the system. Representatives of service organisations, especially local ones, held exclusively anthropocentric views and to some extent also exhibited epistemic and responsive climate scepticism. Their approach to the landscape, based on the principle of care, does not seek to change the system, and it is rated as more successful.

Keywords: landscape, landscape governance, environmental organisations, anthropocentrism

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2026, Vol. 62, No. 1: 3–31

Zveřejněno online: 31. července 2024, <https://doi.org/10.13060/csr.2024.031>

✉ Jana Stachová: jana.stachova@soc.cas.cz

Úvod

Ve veřejném i odborném vědeckém diskursu se objevují naléhavé otázky budoucí podoby české krajiny, její úlohy v kontextu adaptace na nepříznivé dopady klimatické změny či jejich mitigace, porozumění procesům adaptace krajiny kulturně zakotveným v lokálních a regionálních kontextech či identifikace společnosti s nově definovanými funkcemi krajiny (Köpsel et al., 2017; Lapka a Cudlínová, 2004; Petřík et al., 2015; Sklenička, 2007). Krajina představuje široký, a zároveň ne jednotně definovaný, multidisciplinární koncept, využívaný nejen ke studiu nejrůznějších environmentálních problémů, ale i vztahu společnosti a prostředí (Axelsson, 2010; Fry, 2001; Greider a Garkovich, 1994; Miklós a Špinerová, 2010; Naveh, 2010; Tress a Tress, 2001). Samotný termín „krajina“ jako překlenovací koncept mezi společenskými a přírodními vědami nejlépe reprezentuje propojení společnosti a přírody (Görg, 2007). Jednou z možností tohoto propojení je správa krajiny („landscape governance“), jež odkazuje na rozhodování o využívání přírodních zdrojů v krajině, procesy formulace cílů, koordinace, řízení a rozhodování o využívání a ochraně krajiny za účasti vládních (státní správa, samospráva) i nevládních aktérů (široká veřejnost, nevládní organizace, soukromý sektor atd.). Z hlediska politiky jde o integrovaný krajinný přístup ke správě věcí veřejných, který je alternativou ke konvenčnímu sektorovému modelu řízení (Buizer et al., 2016; Görg, 2007).

Správa krajiny se vyznačuje snahou o propojení sociálně konstruované krajiny s jejími přírodními podmínkami (Görg, 2007; Penker, 2009). Ve vědecké literatuře je krajinná správa primárně analytickým konceptem, který se používá k propojení optiky přírodních podmínek místa s optikou společenských diskurzů a institucionální praxe. Spolu s veřejnými politikami a tržními mechanismy se na správě krajiny podílí v lokálním i národním měřítku také občanská společnost. Environmentální organizace občanské společnosti přispívají ke správě krajiny významnou měrou, správa krajiny se tak stává inkluzivnější ve smyslu zapojování širokého spektra aktérů, udržitelnější a kontrolovatelnou (Kusters et al., 2020).

Do správy krajiny se promítá celá řada faktorů, nejen institucionálních a ekonomických, ale i společenských, jako jsou zájmy a postoje veřejnosti a různých společenských skupin. Podoba krajiny závisí nejen na přírodních a klimatických podmínkách, ale i na společenské poptávce po tom, jak má krajina vypadat a jaké funkce má plnit. S jakými představami o krajině a její úloze vstupují do procesu její ochrany a správy aktéři české environmentálně zaměřené občanské společnosti? Jaké strategie správy krajiny se jeví v tomto segmentu společnosti jako úspěšné? Úlohou tohoto článku je identifikovat postoje ke krajině vyjadřované zástupci českých environmentálních organizací a skupin a zjistit, jaká je podoba případné souvislosti s převládajícími funkcemi těchto organizací, jakož i strategiemi využívanými ke správě krajiny.

Sociálněkonstruktivistický přístup ke krajině

V textu je využíván přístup sociálních věd ke krajině, který se nese v duchu sociálního konstruktivismu, krajina je definována jako koncept založený na oboustran-

né interakci jedince či sociální skupiny a jejich prostředí (Gibas a Pauknerová, 2015; Hirsch, 1995; Kolen a Renes, 2015; Mácha, 2013). Krajina je v tomto paradigmatu na prvním místě kulturním jevem, nikoliv čistě přírodním, je to konstrukt imaginace projektovaný do přírodních prvků (Schama, 2007). Interakci kultury a krajiny tematizuje již na začátku 20. století Sauer, když zavádí pojem kulturní krajina (Sauer, 1925), empirie a bezprostřední pozorování v terénu se pro něj stává důležitým předpokladem pro výzkum krajiny, nicméně hranice pojmu kulturní krajina nejsou zcela jasné, nerozlišuje mezi krajinou a prostředím (Mácha, 2013; Trávníček, 2011). Samotné adjektivum „kulturní“ je tak v souvislosti s krajinou nadbytečné, neboť krajina v převažujícím současném pojetí vždy představuje interakci kultury a prostředí. V podobném smyslu pak pozbývá smyslu pojem „přírodní krajina“, neboť krajina je výsledkem vzájemné interakce člověka a jeho prostředí (srov. Mácha, 2013). Do krajiny vstupuje člověk jako její spolutvůrce, ve smyslu vnímání a interpretace, krajina je s lidmi a jejich identitou a porozuměním okolnímu prostředí propojená. Na druhou stranu je důležité nepodlehnout ve výzkumu krajiny přílišnému subjektivismu, představě, že krajina existuje čistě jen v myslích lidí, stále je třeba mít na paměti, že krajina má i svůj čistě materiální aspekt (Mácha, 2010, 2013). Ani v sociologickém zkoumání nelze tedy přistupovat ke krajině, aniž by byl brán v potaz vliv materiálního prostředí samotného. Krajina je rovněž prostorová jednotka analýzy, která spojuje člověka různými způsoby s místem. Tento vztah nezávisí pouze na společenských faktorech, ale také na časoprostorovém kontextu (Pavlis a Terkenli, 2023). Krajina je jednak taková, jakou ji utváříme my sami, a jednak taková, jakou nám dovolí být (Pauknerová, 2010).

Vztah jedince či celé skupiny ke krajině je dán jak vnějšími podmínkami, tak těmi vnitřními, tedy charakteristikami jedince, jeho situací, znalostmi daného území. Vnímání krajiny je určováno kulturně podmíněnými sociálně konstruovanými významy (Kučera a Kašková, 2016). Významnou roli hraje rovněž sounáležitost a obeznámenost s místem (Walker a Ryan, 2008). Krajina je odrazem kulturních identit, každé fyzické místo má potenciál zahrnout mnoho krajin, z nichž každá je zakotvená v kulturních definicích těch, kteří místo obývají či navštěvují. Různé společenské skupiny transformují přírodní prostředí na krajinu skrze používání různých symbolů a tyto symboly propůjčují stejným fyzickým objektům či podmínkám různé významy. Ve zkoumání krajin jako sociálních reprezentací nelze opomenout každodenní jednání aktérů a jejich skupin jako významotvorný, a tedy (často implicitně) konstruktivní prvek, žitím (obýváním) krajiny se tak stáváme její součástí (Delín a Pospěch, 2016; Ingold, 2000; Pospěch, 2013). Pro řešení a porozumění společenským environmentálními tématům spojeným s krajinou je klíčová znalost těch společenských skupin a segmentů společnosti, které svým vztahem k prostředí krajinu formují, ať již jde o zemědělce, lesníky, vlastníky půdy, turisty či v tomto textu analyzované environmentální organizace (Greider a Garkovich, 1994; Vitousek et al., 1997).

Sociální konstrukce krajiny je složitý proces probíhající zároveň na mnoha úrovních. V tomto procesu můžeme identifikovat různé dimenze, které se na výsledném konstruktu krajiny podílejí. Kognitivní dimenze představuje znalosti o krajině, estetická hodnocení vnějšího prostoru jako krásného či ošklivého, emocionální většinou poukazuje na vztah k místu jako k domovu, ekonomická

pak zrcadlí možnost generovat z prostoru krajiny zisk, osobní možnost individuálního využití krajiny, symbolická dimenze umožňuje přisuzování významů fyzickým objektům v prostoru, normativní se vztahuje k definicím cílových stavů založených na obecných vzorcích společenského hodnocení (Kühne, 2019). Jedinci a společenské skupiny se liší ve svém vztahu ke krajině i podle toho, jaká dimenze vnímání a konstrukce krajiny převažuje.

Rovněž intenzita vztahu ke krajině se mezi lidmi může významně lišit, vyšší míra krajinného uvědomění znamená vyšší úroveň porozumění a prožívání podob, funkcí a hodnot krajiny (Pavlis a Terkenli, 2023). Vyšší míra tohoto uvědomění je rovněž spojována s biocentrickými (ekocentrickými) postoji, na rozdíl od postojů antropocentrických, jež jsou dávány do spojitosti s nezájmem o životní prostředí a ekologickou krizí obecně (Quinn et al., 2016; Thompson a Barton, 1994).

Antropocentrismus a biocentrismus ve správě krajiny

V kontextu utváření hodnotového vztahu člověka a společnosti k přírodě vyvstávají dva základní přístupy, jejichž původ leží v environmentální etice, nicméně promítají se i do dalších sociálněvědních disciplín a také do vnímání a správy krajiny. Biocentrická etika vychází z mravního propojení všeho živého, principu ochrany života pro život sám. Na tento etický princip pak úzce navazuje přírodovědně poučený princip ekocentrismu, v němž nejvyšší hodnotu má ekosystém (Binka, 2008; Jebari a Sandberg, 2022; Washington et al., 2017). Oproti tomu antropocentrický přístup, v němž je člověk středem všeho a východiskem každého hodnocení, bývá označován za původce přírodu přehlížejícího myšlení, a tak i současné ekologické a klimatické krize (Binka, 2008; Hála, 2013). Environmentálně orientovaná antropocentrická etika se však snaží zachovat koncepci ústředního postavení člověka a zároveň ponechat významnou hodnotu ochraně ostatních živých tvorů a životního prostředí (Binka, 2008). Tento přístup je nazýván slabým antropocentrismem, v němž poznání hodnot stále náleží jen lidem, nicméně toto poznání je zdrojem ochrany přírody a přírodních procesů, v duchu citlivého, kultivovaného „správcovského“, respektive „pastýřského“ či „pečujícího“ vztahu k přírodě (Binka, 2008; Hála, 2013; Norton, 1984). Příroda je nezbytně oceňována z lidské perspektivy, ale ne nutně z hlediska lidských instrumentálních zájmů (Hargrove, 1992).

V rovině sociologického zkoumání existuje snaha o podrobnější analýzu širších souvislostí a důsledků antropocentrických a biocentrických postojů. Některé studie naznačují, že lidé s biocentrickou (případně ekocentrickou) orientací budou pravděpodobněji jednat ve prospěch ochrany životního prostředí než lidé s orientací antropocentrickou (Kortenkamp a Moore, 2001; Quinn et al., 2016; Thompson a Barton, 1994). Z výzkumů, které se pokouší podrobně analyzovat tyto hodnoty, je však patrné, že i nositelé antropocentrických hodnot mohou mít silný vztah k přírodě. Navíc je možné u nich, častěji než u lidí nesoucích hodnoty biocentrické, identifikovat některé druhy proenvironmentálního chování. Tyto

poznatky zpochybňují stereotypy o nositelích antropocentrických hodnot a jejich lhostejnosti k přírodě a životnímu prostředí. Obě tyto společenské skupiny mohou mít silné propojení s přírodou a zároveň se zapojovat do odlišných typů aktivit v ochraně přírody a krajiny. A právě tyto rozdíly pak mohou stěžovat dosažení konsensu o tom, jakými způsoby krajinu nejlépe spravovat (Köpsel et al., 2017; Sockhill et al., 2022).

Vymezení aktérů krajinné správy v prostoru environmentálně zaměřené občanské společnosti

Na správě krajiny se podílí celá řada aktérů, instituce státní správy a samosprávy, podnikatelský sektor, vlastníci a uživatelé půdy (zemědělské i lesní), zájmové skupiny, více či méně organizovaná veřejnost – jak místní veřejnost v konkrétní lokalitě, tak široká veřejnost v obecném slova smyslu. Postojům různých aktérů a společenských skupin souvisejícím s krajinou byly věnovány výzkumy veřejnosti, lesníků, zemědělců či představitelů samospráv. Společným rysem těchto výzkumů je snaha o zevrubné rozkrytí nejednoznačného a multidimenzionálního vztahu nejrůznějších společenských skupin k přírodě a krajině, jehož důsledkem je často i vyvrácení některých stereotypních představ o tomto vztahu. Příkladem mohou být poznatky o tom, že větrné elektrárny nejsou překážkou turistické oblíbenosti krajiny, že v chráněných územích místní negativně vnímají turistický ruch, který ani nepřináší výrazné benefity zaměstnanosti a finančních příležitostí, že provozování ekologického zemědělství nestojí nutně na environmentálních přesvědčeních zemědělců nebo že vnímání lesů a krajiny českou veřejností v sobě ukrývá některé výrazné rozpory a neznalosti (Cihar a Stankova, 2006; Frantál a Kunc, 2011; Lapka a Cudlínová, 1999, 2006; Lokoč a Ulčák, 2009; Meierová, 2020; Meierová a Chvátalová, 2022; Stachová, 2008; Stachová a Čermák, 2023). Zapojení nejrůznějších aktérů do správy krajiny je rovněž předmětem řešení aplikovaných výzkumů a jejich metodik (Farkač et al., 2021; Chvátalová et al., 2022; Vondra et al., 2023), jejichž snahou je zlepšení procesů správy krajiny s využitím spolupráce a komunikace všech společenských skupin do nich zapojených. Klíčové je tedy postihnout rozmanitost vztahů k přírodě a krajině a z toho vyplývajících různorodých motivací pro zapojení do její správy a ochrany.

Zde prezentovaná studie se v tomto duchu zaměřuje na environmentální organizace a skupiny občanské společnosti, které na mnoha úrovních významně vstupují do procesů správy krajiny, a to od ovlivňování environmentální politiky státu na legislativní úrovni přes snahu o zapojení do řešení nejrůznějších environmentálních problémů na národní, regionální či lokální úrovni až po samotnou realizaci krajinných opatření v konkrétních místech. Na tyto aktéry zapojené do správy krajiny lze nahlížet z několika perspektiv, z nichž tou nejširší je perspektiva občanské společnosti či environmentálního hnutí. Pro empirický výzkum aktérů se jeví účelné zúžit optiku např. na environmentální neziskové organizace, které vykazují nejen určitý stupeň organizovanosti, ale i samosprávnost, dobrovolnictví, neziskovost a soukromý charakter (Salamon a Anheier, 1997).

Tyto neziskové organizace mohou ve společnosti plnit řadu funkcí – servisní (poskytování služeb, přímé řešení veřejných problémů), advokační (obhajoba práv konkrétních skupin, společnosti či lidstva jako celku, zasahování do rozhodování o řešení veřejných problémů), inovační (zavádění nových služeb), komunitní (budování pospolitosti, sociálního kapitálu), filantropickou či charitativní (Frič a Goulli, 2001; Pospíšil et al., 2009). Z výzkumů neziskového sektoru v českém prostředí vyplývá, že nejčastěji plní organizace funkce servisní, advokační a komunitní, přičemž české organizace jsou zároveň nejčastěji multifunkční, tedy plní zároveň několik z výše uvedených funkcí (Pospíšil et al., 2009). Na převažující advokační a servisní povahu významné části spektra českých environmentálních organizací upozorňuje i celá řada prací zabývajících se českým environmentálním hnutím a jeho vývojem od pádu komunismu (Carmin a Jehlička, 2005; Císař, 2008; Fagan a Carmin, 2011; Jehlička et al., 2005; Novák, 2017; Stachová, 2002).

České environmentální hnutí, potažmo jeho organizace, se za několik posledních dekád významně proměnilo. Z představitele vzpoury proti systému se stalo do jisté míry součástí establishmentu (Pospěch, 2021). Pro nevládní organizace se – vlivem západních agentur a struktury politických příležitostí či charakteru vůdců – postupně environmentální témata stávala technickou spíše než politickou záležitostí. Organizace ustupovaly od konfrontačního jednání a systémové kritiky příčin ekologických problémů a stále více využívaly technokratické způsoby řešení. Podmínky pro nový transakční aktivismus se rozvinuly zejména po vstupu České republiky do Evropské unie (EU), kdy veřejné instituce, soukromé nadace a posléze i instituce EU podporovaly různé skupiny transakčních aktivistů, organizovaných zejména v malých advokačních organizacích, s vizí budování environmentálně proaktivní participativní liberální demokracie. Ačkoliv tyto vlivy vedly k profesionalizaci a formalizaci, neznamenaly úplnou depolitizaci a kooptaci těchto organizací, jež si v určitých ohledech ponechaly relativně asertivní charakter strategického působení (Binka, 2009; Císař, 2008; Fagan a Carmin, 2011; Novák, 2017).

Současné české environmentální organizace tedy náleží ve valné většině k novým sociálním hnutím (environmentální a lidskoprávní hnutí prosazující postmaterialistické hodnoty), charakterizovaným zejména tzv. neparticipačním neboli transakčním aktivismem, v rámci něhož je míra mobilizace a participace jednotlivců nízká, nicméně úroveň transakčního aktivismu vysoká. Tyto organizace se vyznačují schopností organizovat velký počet velice rozličných událostí (Císař, 2008; Císař et al., 2011). Většinu organizací českého environmentálního hnutí tak dnes můžeme zařadit do proudu institucionalizovaného liberálního environmentalismu, který prosazuje spíše technokratický přístup k problémům životního prostředí, jejich cílem není proměna společenského systému, jak je tomu u druhé, podstatně menší skupiny radikálního environmentalismu (Novák, 2017). Podle Vojtíškové et al. (2011) lze dokonce české ekologické organizace na národní úrovni považovat spíše za odborné think tanky než součásti sociálního hnutí.

Organizace s převažující advokační funkcí, jako jsou například Hnutí Duha, Greenpeace, Děti Země a další (srovnej Císař, 2008), se zaměřují na aktivity spojené s obhajobou zájmů společnosti prostřednictvím celonárodních environmen-

tálních kampaní: nastolování témat ve veřejném prostoru, prosazování cílů na společenské a politické úrovni, a to zejména prostřednictvím mediálních kampaní, síťování s ostatními organizacemi, vstupováním do byrokratických i legislativních procesů. Téma krajiny zasahuje do celé řady jejich aktivit a kampaní, a tak se krajinou – jako důležitým předpokladem ochrany životního prostředí, adaptace a mitigace – zabývají spíše zprostředkovaně, v rovině snahy prosadit udržitelné strategie její správy. Řeší programy zaměřené na přírodu, lesy, půdu, lesnictví, zemědělství, národní parky či biodiverzitu, do nichž se téma krajiny samozřejmě propisuje.

Další celorepublikové organizace, jako je například Český svaz ochránců přírody (ČSOP), jež se v obecné úrovni do jisté míry rovněž věnují prosazování environmentální agendy a advokační činnosti, mají místní pobočky, které působí jako servisní organizace. Na místní úrovni tyto organizace aktivně působí v krajině, provádějí údržbu nejrůznějších lokalit a na to navázané doprovodné programy. V určitém smyslu tyto aktivity vychází z předlistopadové situace ochrany přírody, neboť český ochránářský environmentalismus se před rokem 1989 v převážné míře orientoval právě na „malou ekologii“ lokální povahy, bez širších politických a sociálních aspektů (Novák, 2017). Místní organizace celorepublikového ČSOP zřizují tzv. pozemkové spolky za účelem praktické činnosti na pronajatých či vlastněných územích, podobně působí v konkrétních lokalitách Česká společnost ornitologická (ČSO), ale i jednotlivé autonomní lokální organizace, které nejsou součástí širší celorepublikové sítě. Tyto lokální organizace se většinou věnují praktickým činnostem spojeným s péčí o místní krajinu, jako je sečení luk, vytváření tůní, obnova cest, vysazování stromů, a také realizaci akcí pro místní veřejnost, čímž kromě funkce ryze servisní naplňují rovněž funkci komunitní. Jsou to organizace, v nichž dobrovolnická činnost do jisté míry ustupuje profesionalizovaným činnostem, důraz se přesouvá od přímého zapojení – prostřednictvím dobrovolných akcí a praktických činností – k profesionálně vedeným aktivitám, které získávají finanční podporu (Carmin a Jehlička, 2005).

Jen velmi málo uskupení českého environmentálního hnutí, která neprošla procesem institucionalizace, se nalézají v prostoru nového radikálního aktivismu, jež stojí proti systému i proti starým a novým sociálním hnutím, a vyznačuje se nízkou mobilizační a transakční schopností (Císař, 2008; Vojtíšková et al., 2017). Navzdory tomu jsme však v současnosti svědky určité renesance radikálního environmentálního hnutí, přímá akce se stává znovu součástí diskursu hnutí, reprezentována více či méně formalizovanými skupinami, jako jsou např. Limity jsme my, Fridays for Future či Poslední generace (Orcígr, 2018).

Na úspěšnost environmentálních organizací či skupin lze pohlížet mnoha způsoby. Jedním z důležitých aspektů úspěšnosti je srozumitelnost poslání, dále například funkční organizační struktura, viditelnost organizace ve veřejném prostoru či schopnost reagovat na změny. Klíčová je trvale udržitelná perspektiva stability a uspokojení potřeb členů, ale i vnějších stakeholderů (Šedivý a Medlíková, 2011; Špička et al., 2016). Úspěch nevyplývá pouze z realizace hmatatelných výsledků, organizačního růstu a dosahování objektivních cílů ve společnosti, ale také ze zohlednění potřeb členů a kvality skupinové komunikace a soudržnosti či

začlenění do rozhodovacích procesů. Organizační úspěch může být prezentován jako síla mezilidských vztahů a komunikačních sítí, které expandují mimo prostor organizace samotné. V tomto duchu je tedy základní složkou organizačního rozkvetu péče o členy i rozhodovací procesy v rámci organizace (Sekulova et al., 2023).

Data a metody

V tomto textu představená studie zkoumá environmentální organizace zaměřené bezprostředně či zprostředkovaně na krajinu, a to na dvou opačných úrovních působení, lokální a centrální. Na jedné straně jsou to organizace s převažující servisní funkcí, s převážně místní působností v rámci kraje Vysočina, které většinou provádějí konkrétní činnost v krajině. Na straně druhé jsou to pak advokační organizace s celorepublikovou působností se sídlem v Praze, jejichž činnost se krajiny dotýká prostřednictvím jejich snahy zasahovat do řešení širších environmentálních problémů.

Cílem sociologické studie je – prostřednictvím analýzy dat z hloubkových rozhovorů a focus group se zástupci environmentálních organizací (případně neformálních uskupení) – identifikovat postoje ke krajině a analyzovat možnou souvislost s funkcí a podobou organizace a s využívanými strategiemi správy krajiny. Organizace s lokálním či regionálním záběrem činnosti byly do případové studie vybírány na základě předchozí rešerše v prostoru environmentálně zaměřené občanské společnosti kraje Vysočina podle hlavního kritéria oblasti působení s přímým dopadem na krajinu. Cílem bylo získat ucelený obraz činnosti lokálních organizací v rámci jednoho kraje, kraj Vysočina byl vybrán na základě znalosti prostředí neziskového sektoru z předchozích výzkumů autorky studie (Stachová, 2008). Z důvodu doplnění počtu organizací na 10 (v rámci Vysočiny se nedařilo oslovit další organizace) byla vybrána organizace působící v Jihočeském kraji u hranic s krajem Vysočina. Celkem bylo během roku 2018 provedeno 10 rozhovorů se zástupci lokálně působících organizací v místech jejich působení, trvajících od jedné do dvou hodin. Za účelem komparace a vytvoření referenčního rámce bylo dále vybráno 10 organizací a uskupení na celorepublikové úrovni se sídlem v hlavním městě, které působí v oblasti ochrany životního prostředí a jejich činnost se dotýká krajiny. S jejich zástupci byl v Praze zorganizován skupinový rozhovor (focus group) v délce dvou hodin. Scénář pro vedení skupinového rozhovoru byl vytvořen na základě osnovy pro individuální rozhovory se zástupci místních spolků, tak aby bylo možné porovnat postoje reprezentantů dvou typů environmentálních organizací. Národní organizace byly vybírány na základě oblasti činnosti s dopadem na krajinu. Vzhledem k omezené době trvání výzkumného projektu (jeden rok) a omezeným finančním prostředkům nebyly provedeny individuální rozhovory, ale jeden skupinový rozhovor. Pro účely porovnání postojů ke krajině a způsobů její správy se ukázalo, že komparace dat získaných za využití těchto poněkud odlišných metod je možná a smysuplná.

Důvodem pro výběr těchto dvou skupin byla snaha postihnout výše zmíněné perspektivy krajině správy: ze samého centra a z konkrétního regionu. Ačkoliv byly organizace ve výzkumu rozděleny do těchto dvou segmentů, jejichž klíčovým ukazatelem byla úroveň působnosti, nebyl ve výzkumu přítomný žádný předem daný předpoklad polarizace v environmentálních postojích či postojích ke krajině. Informátory a informátorkami vybranými do výzkumu byli převážně přední zástupci a zástupkyně zkoumaných organizací, většinou ve vedoucích rolích, a to zejména z důvodu předpokladu vysoké úrovně obeznámenosti se všemi aktivitami a strategiemi organizací. Jak osnova individuálního rozhovoru, tak scénář focus group byly zaměřeny na dvě základní skupiny témat. V první části otázky směřovaly na osobní vztah ke krajině, postoje a vnímání krajiny v rámci činnosti v organizaci, vnímání současného stavu české krajiny a jeho příčin, na souvislosti s klimatickou změnou a reflexi vztahu společnosti ke krajině. V druhé části byl věnován prostor způsobům a strategiím správy krajiny využívaným danou organizací, spolupráci s ostatními organizacemi a institucemi, komunikaci s veřejností, příkladům dobré praxe a vnímané úspěšnosti – vlastní i ostatních organizací působících v ochraně krajiny.

S vědomím limitů výzkumu, ležících v povaze dat sebraných s určitými časovými a finančními omezeními, bylo přístupováno i k interpretaci výsledků. Na rozdíl od zástupců lokálních organizací, s nimiž byly prováděny individuální rozhovory, měli zástupci národních organizací méně času na odpovědi, nicméně během setkání skupiny měli všichni svůj prostor k vyjádření na všechny položené

Tabulka 1. Seznam organizací, uskupení a jednotlivců zařazených do výzkumu

Lokální úroveň kraje Vysočina (rozhovory-R)	Národní úroveň hl. města (focus group-F)
ČSOP Kněžice, pozemkový spolek	Arnika
Náměšťské rybníky, pozemkový spolek	Česká společnost ornitologická
ČSOP Pacov, pozemkový spolek	Hnutí Duha
Pobočka ČSO na Vysočině	Český svaz ochránců přírody
Sdružení Krajina	Greenpeace
Mokřady	Společnost pro trvale udržitelný rozvoj
ČSOP Bory	Cooland
SEV Mravenec	Limity jsme my
Ekoinfocentrum	Spolek Zeměsouznění*
Hamerský potok (JČ kraj)	Environmentální aktivista neformálně zapojený do různých sítí

* Spolek Zeměsouznění má v rámci národních organizací poněkud specifické postavení, neboť své členy rekrutuje na národní úrovni, nicméně působí na lokální úrovni za účelem budování ekovesnice, nového autonomního systému.

otázky, čehož bezezbytku využívali, svoje vyjádření rozvíjeli, reagovali na sebe, navzájem si oponovali. Focus group byla odborně facilitována, autorka výzkumu byla přítomna pouze v roli přímé pozorovatelky. V průběhu trvání skupiny dospěla ke zjištění, že ve srovnání s dříve provedenými individuálními rozhovory se zástupci lokálních organizací je možné pozorovat rozdíl nejen ve využívaných strategiích správy krajiny, ale i v pojmání přírody a krajiny jako takové.

K analýze dat byla využita perspektiva interpretativní fenomenologické analýzy, v jejímž duchu byla položena základní otevřená výzkumná otázka (Smith a Osborn, 2003): Jak se liší postoje ke krajině a strategie správy krajiny mezi organizacemi environmentálně zaměřené občanské společnosti v závislosti na převládající funkci a úrovni působení organizace? V analýze dat bylo využito induktivního kódování. Na základě analýzy textů přepsaných rozhovorů a záznamu focus group byly vytvořeny kódy a byly kódovány ke kódům se vztahující segmenty, tedy části textu vyjadřující sdělení informátorů. Kódy, jež si byly svým významem blízké, byly spojeny do kategorií, přičemž některé kódy se staly kategorií samy o sobě. Poté byly v procesu axiálního kódování identifikovány vzorce a vztahy mezi kategoriemi, které položily základ pro argumentaci, a v konečné fázi analýzy byly její výsledky podrobeny evaluaci v kontextu odborné literatury. Přestože se předpokládá určité odtržení od toho, co víme o zkoumaném tématu z odborné literatury, může literatura ovlivnit výzkum tak, že je považována za další zdroj dat, nebo může sloužit jako model, který datům dává smysl (Dick, 2005; Šimandl a Dobíáš, 2021). Analýza byla prováděna prostřednictvím programu pro analýzu kvalitativních dat MAXQDA.

„Nemáme kdoví jaké morální povinnosti vůči mizejícím druhům.“ Antropocentrismus, biocentrismus a klimatický skepticismus v postojích ke krajině

Výsledky analýzy vyjevují shodu napříč organizacemi v nahlížení na žádoucí, cílovou či ideální podobu české krajiny, legitimizovanou odbornými a vědeckými poznatky o fungování krajiny a ekosystémů. Rozmanitá a vyvážená krajina plnící všechny potřebné funkce jak pro přírodu, tak pro společnost, odolná klimatickým změnám je uváděna jako cílový stav pro snažení organizací na všech úrovních. Jde o výraznou přítomnost normativní dimenze v procesu konstruování krajiny u všech zástupců vybraných organizací. Co se týče hodnocení stavu krajiny, představitelé místních environmentálních servisních organizací ve větší míře než zástupci celorepublikových advokačních organizací vnímají pozitiva české krajiny. Ačkoliv jsou si vědomi zásadního negativního vlivu extenzivního způsobu hospodaření jak na zemědělské půdě, tak v lesích, pozitivně hodnotí nejen existenci chráněných území, ale někteří i českou krajinu jako celek, neboť je pestrá, zajímavá a poskytuje přírodě dost prostoru: „*Pořád máme tu krajinu, která ještě trošku funguje jako celek.*“ (R6) Navíc si představitelé lokálních spolků uchovávají určitou míru optimismu, že lze stav české krajiny změnit k lepšímu, jenž pramení z jejich každodenní zkušenosti s českou krajinou, konkrétním místem je-

jich působení. To představuje významnou místně ukotvenou kognitivní dimenzi v procesu sociální konstrukce krajiny.

Je to neustále prostě živý organismus, který nám pořád chystá nějaký překvapení. Pořád z mého pohledu převažuje to kladné, že ta krajina je zajímavá, pestrá, poskytuje přírodě nebo jednotlivým složkám dost prostoru, stejně tak jako lidem, takže já ji hodnotím asi celkově pozitivně. (R1)

Krajina vnímaná zástupci lokálních organizací je významně spojená s domovem, místem k životu, prací, důležitá je emocionální, do jisté míry i ekonomická rovina konstrukce krajiny, výrazný je aspekt koexistence s člověkem a princip péče.

Pro mě je to celkem jednoduchý, je to místo, kde žiju, kde pracuju, všechna moje aktivita se odehrává v krajině tady v okolí, takže pro mě je to součást života, klíčová věc. (R1)

Já mám krajinu většinou spojenou s takovými těmi pojmy, jako kde jsem doma, kde žiju, kde bydlím. (R5)

Neměla by být krajina oddělená od lidí. Jednak pro ty zvířata, aby tu něco zbylo pro ty původní kytky. A pro lidi taky určitě. (R6)

Zástupci celorepublikových organizací akcentují krajinu převážně jako environmentální problém, často v kontextu probíhající klimatické krize a adaptačních a mitigačních snah, reflektují nejasnost a složitost pojmu krajina: „*Definice není úplně jasná a dává prostor, aby si ji každý vykládal trošičku po svém.*“ (FG5) Zástupci celorepublikových organizací rovněž reflektují spojení s člověkem: „*Pro mě je to spíš o tom soužití s tou krajinou*“ (FG7), ale silněji se uplatňuje důležitost autonomie přírody, tedy biocentrický či ekocentrický aspekt vztahu ke krajině: „*Já vnímám krajinu jako součást přírody*“ (FG2), „... *krajina je především přírodní celek.*“ (FG6)

Jako zásadní příčina současného stavu krajiny je identifikován vztah veřejnosti ke krajině, ten je informátory z obou úrovní popisován jako rozpolcený, rozporuplný, odměřený, konfliktní, romantický, utilitární, vlašný, odcizený či odtržený. Krajina se podle nich vytratila ze zájmu běžných lidí, kteří v ní netráví svůj pracovní čas, do značné míry ani ten volný (jako příklad odtržení uvádějí převažující cyklistiku, která na rozdíl od pěší turistiky neposkytuje lidem plnohodnotný prožitek krajiny). Důležitou roli podle informátorů také hraje absence nadhledu, uplatňuje se tzv. NIMBY efekt. Zmiňují sice určitý nejasně definovaný rozdíl mezi městskou a venkovskou veřejností, nicméně vnímání přírody a krajiny probíhá podle informátorů u obou skupin podobně utilitárně. Vystává zde proto zásadní otázka legitimacy zájmů v krajině, protože některé z nároků veřejnosti na krajinu považují za škodlivé, tudíž i nelegitimní.

Běžnému člověku je jedno, jak ta krajina vypadá, on z ní zase chce něco mít. On tam chce mít kempy, on tam chce lyžovat, on tam chce jezdit na kolech. Prostě tu krajinu jenom využívat nějak pro sebe. Nebo si tam postavit zahrádku. Tak nevím, tito lidé

asi ve všech případech, nebo ve většině případů, tomu nerozumí, jako té funkci krajiny. (R2)

Nicméně pokud jde o můj plot, moji zahrádku, o moji cestu, o moje blaho, tak ten nadhled ztrácím. Na druhou stranu městská veřejnost, když mi přijede někdo z města prostě se podívat na chov ovcí, tak opravdu je hodně zkreslené romantickými představami. (R5)

Ač je v menší míře reflektován určitý posun některých skupin veřejnosti směrem k trvale udržitelným či soběstačným způsobům života, v obecné společenské rovině je vztah ke krajině vysvětlován materialistickými hodnotami a postoji k životu obecně, informátoři z řad lokálních organizací se vymezují proti konzumnímu stylu života, příčinu odcizenosti lidí od krajiny identifikují v lidské potřebě „mít se dobře“, v orientaci na spotřebu v individuální rovině. Představitelé lokálních spolků jsou přesvědčeni, že není v jejich možnostech toto nastavení společnosti změnit, náplní jejich práce proto není snaha o reformu stávajícího společenského systému.

Důležitý je zisk prostě dneska. Prachy, prachy, prachy. Nevím, co s tím budou všichni lidi dělat, s penězi, když nebudou kde mít jezdit třeba. No ale toto jako já ani náš spolek a podobné organizace prostě nezastavíme. (R2)

Zatímco zástupci místních spolků více akcentují individuální rovinu orientace lidí na zisk a materiální hodnoty, zástupci národních advokačních organizací ve větší míře hovoří o ideologických příčinách na makrospolečenské, systémové úrovni, jako je ekonomický růst, maximalizace zisku či průmyslové a obchodní zájmy korporací.

Mně přijde, že s tím vším souvisí způsob organizace naší společnosti a ekonomiky, orientace na ekonomický růst, vlastně na akumulaci, a tomu se do velké míry podřizují potom ty různé ostatní sektory a to samozřejmě vede k ekologické devastaci. (F3)

Navzdory této kritice utilitárního vztahu společnosti ke krajině byl u představitelů lokálních organizací téměř výhradně identifikován antropocentrický postoj ke krajině. Sociální konstrukce krajiny převažující u zástupců lokálních spolků je navázána na sounáležitost s konkrétní místní krajinou a snahou o její fungování ve prospěch společnosti. Cílem lokálních organizací je navrátit práci člověka do krajiny, obnovit udržitelný vztah lidí k půdě a krajině, nikoliv zachovávat lidmi nedotčenou přírodu: „*Snaží obnovovat ty starý třeba cesty, zastavení, kapličky, prostě tyhle ty záležitosti, jakoby tam vracet toho člověka.*“ (R5)

Ve výpovědích lze identifikovat i explicitní popření biocentrismu a morální zodpovědnosti člověka za veškerou přírodu.

Já nejsem úplně ten typ člověka, který by měl za to, že my máme kdoví jaké morální povinnosti vůči mizejícím druhům, prostě mizení druhů tu vždycky bylo, výkyvy

klimatu tu vždycky byly, tohleto všechno ta příroda zná a mockrát si to zažila, my máme odpovědnost hlavně vůči sobě, takže bychom si měli rozmyslet, jestli to tu chceme nějak v klidu přežít a chceme udržet funkční společnost. Nepředstavuju si ideální krajinu jako krajinu nedotčenou. Optimální krajina je taková, která nás přiměřeně zásobí jídlem, vodou a která dobře plní své klimatické funkce. (R5)

Na národní úrovni je představiteli organizací a uskupení více akcentován negativní vliv celé konzumní společnosti, u zástupců těchto převážně advokačních organizací a zejména neformálních radikálních uskupení ve větší míře nalézáme biocentrický postoj ke krajině a přírodě. Krajina je vnímána jako jakási podmnožina přírody, a její ochrana má vycházet z hodnoty přírody samotné, nikoliv pouze ve vztahu ke společnosti.

Já vnímám krajinu jako součást přírody a jako něco, kde by ta příroda měla být to hlavní a my ji chráníme. (F2)

Pořád tam vidím toho člověka jako škůdce v tom, že prostě nějak vstupuje do té krajiny, a nemusí to být jenom formou nějaké těžby. (F1)

Rozdíl mezi postoji zástupců lokálních servisních a národních advokačních organizací lze ilustrovat rovněž na percepci klimatické krize. Dopady na krajinu vnímají všichni zástupci vybraných organizací, nicméně zástupci lokálních organizací nevyjadřují výhradní přesvědčení o tom, že je klimatická změna způsobená člověkem. Naopak ve vzorku převažují ti, kteří se kloní ke klimatické změně jako k přirozenému procesu, více či méně umocněnému lidskou činností. Klimatická změna je někdy označována jako politický nástroj prosazování „zelené politiky“ a je vyjadřována určitá skepse k vědeckým poznatkům o antropogenní povaze klimatické změny, ve výpovědích nalézáme prvky jak epistemického, tak responzivního skepticismu. Nicméně i tak je v probíhajících procesech spatřována příležitost ke změnám v krajině, které ji mohou učinit odolnější vůči klimatické krizi, tak aby byla zachována její životadárná role pro lidstvo.

Tak je otázka, jestli vůbec je, nebo ona je, ale jestli ji způsobil člověk. Pravděpodobně ano, nebo nezpůsobil, ale dost tomu přispěl. (R1)

Klimatická změna podle mě je nezávislá, samozřejmě, na tomto dění. To je prostě přirozený proces, který momentálně teda opravdu není dobrý, a je to rychlejší teda, než jsem si myslel, ale ta současná situace v podstatě tu klimatickou změnu akorát umocňuje. (R2)

Celkem věřím tomu, že oxid uhličitý asi není to zásadní, že je možná zase jenom jeden z takových nástrojů lidí vyšší politiky, který slouží k něčemu úplně jinému než k ochraně klimatu. (R4)

To, co teď je, tak to můžou být epizody, který časem zapomeneme, ale může to být stejně tak nástup nějaký změny, která bude, vždycky byla, že ano ... člověk na to má vliv určitě, může to změnit, může to možná rozdrbat tak, že to bude jinak, ale nějak to bude. (R6)

Zástupci advokačních organizací naopak považují zásadní vliv člověka na klimatickou změnu za nezpochybnitelný. I proto zdůrazňují významný nedostatek systémových mitigačních opatření. Někteří ze zástupců národních organizací pak upozorňují, že někdy mohou stát ochrana krajiny a řešení klimatické krize proti sobě.

Mě ještě napadá, že vlastně paradoxně požadavky na ochranu krajiny se můžou stát překážkou pro snahu řešit příčiny těch změn klimatu, protože pokud jde o to, že potřebujeme nahradit fosilní energii energií obnovitelnou, tak každý, kdo se tím zabývá, tak si všimne, že je často takové ty lidové argumenty proti obnovitelné energii, tak se točí kolem toho, že narušuje krajinný ráz, takzvaně, a že je nevzhledná. (F3)

Rovněž na postoji zástupců lokálních organizací ke klimatické změně lze tedy ilustrovat rozdílné vnímání krajiny. Existuje spojení mezi antropocentrickým pojetím krajiny, přesvědčením o přirozenosti klimatické změny, proti které člověk nemůže bojovat, na straně jedné a jistou mírou optimismu, přesvědčením, že je možné na úrovni správy krajiny environmentální problémy technokraticky a uspokojivě řešit v rámci stávajícího systémového uspořádání, na straně druhé. Krajina v tomto pojetí nabývá významu ve spojení s člověkem, je třeba o ni pečovat v zájmu udržení jejích funkcí pro společnost. Zatímco motivací lokálních zástupců je konkrétní krajina a snaha o její údržbu v rámci existujícího systému, motivací advokačních organizací, která leží častěji v biocentrickém (nebo ekocentrickém) pohledu na krajinu, je snaha o změnu vztahu mezi společností a krajinou na makrospolečenské úrovni, tak aby bylo možné řešit širší environmentální problémy. Význam krajiny je na této úrovni vnímán více v souvislosti s přírodou samotnou a s morální povinností společnosti ji chránit bez ohledu na to, jak cenná pro společnost je.

„Naši kluci a holky to tam oddřeli v dešti.“ Přístupy ke správě krajiny

Občanská společnost prostřednictvím environmentálních organizací a neformálních skupin environmentálního hnutí ovlivňuje podobu české krajiny nejrozličnějšími způsoby. Lokální spolky zahrnuté do výzkumu se většinou věnují praktickým činnostem spojeným s péčí o místní krajinu, jako je sečení a spásání luk, vytváření tůní, obnova cest, vysazování stromů, a také realizaci akcí pro místní veřejnost. Organizace, které působí na lokální a regionální úrovni částečně dobrovolnický a částečně profesionálně, provádějí ryze praktickou činnost v krajině, údržbu nejrozličších území.

Já bych to viděl tak, že aby to mělo nějakou budoucnost, aby se to dařilo, tak by mělo být víc takových menších organizací, každá by měla mít ten svůj rajon a tam být doma, pak je to asi dlouhodobě udržitelný, protože prostě budou přicházet lidi, který budou chtít v tom pracovat, prostě bude jim ta myšlenka vlastní, a spíš než se snažit vytvořit nějakou mega instituci, která bude mít celorepublikový dopad, toho bych se fakt bál. A bez těch místních lidí to pak nemá smysl. (R1)

Klíčovou strategií je pro lokální organizace schopnost zapadnout do místního společenství. Jejich zástupci sami v místních komunitách žijí a jsou s nimi svými osobními vazbami propojeni. Tento přemosťující sociální kapitál založený na horizontálních vazbách a důvěře tak usnadňuje strategie založené na kooperaci s místní komunitou. Důvěru veřejnosti i místních samospráv si v lokalitě organizace postupně vybudují díky svým nekonfrontačním komunikačním strategiím a fakticky vykonávané činnosti, která „je vidět“. Zásadní je přímá osobní věcná komunikace s aktéry, vytváření prostoru pro nenásilnou argumentaci a přesvědčování, setkávání s aktéry a zástupci institucí a veřejnosti přímo na místě zájmu, zprostředkování osobního zážitku v krajině. Konfliktní a radikální strategie zavírají podle zástupců místních spolků dveře – možné komunikační kanály –, proto se snaží o cestu konsensu či kompromisu. Uvědomují si, že důvěra místních lidí je pro úspěšné působení organizace zásadní: *„Já si považuju za velký výdobytek a čest, že toto se nám povedlo, že nám ty lidi jako natolik věří, že nám prostě přijdou říct, jak to je, a poradit se s námi.“* (R5) Podobný postoj panuje směrem k místním institucím a samosprávám, se kterými se snaží místní organizace navazovat tvořivou spolupráci. Informátoři z lokální úrovně jsou provázáni osobními vazbami s místní komunitou, může jít o rovinu osobní, společenskou či politickou, působí v komunitě i v jiných rolích, než je ta ochránářská (nicméně pouze jeden z informátorů vykonával v době sběru dat funkci v místní samosprávě, byl starostou).

Já si totiž myslím, že jestli chcete být s těma lidmi na jedné lodi, tak se musíte vzdát těch prostředků, který byste proti nim mohla použít navíc, to znamená prostě nedělat nic jiného než běžně a nepoužívat jiných prostředků nevyužívat, než běžně ty lidi mají k dispozici. (R5)

Máme sami se sebou jako dost starostí, a nemáme moc sílu se vyčerpávat nějakými boji s místními samosprávami, které nám ve finále nepřinášejí nic, jenom starosti, jenom odmítání, všude nám zavírají dveře. (R1)

Ocenění konkrétní, často manuální práce a péče o krajinu přináší místním spolům jistou prestiž a zároveň důvěru lidí a institucí. Na spojení krajiny s prací a péčí veřejnost reaguje pozitivně a zároveň je tak navázáno na obraz tradičního hospodářského vztahu jedince ke krajině. Práce v krajině tak legitimizuje činnost těchto spolků a zároveň je ekonomickou dimenzí procesu konstrukce významu krajiny.

No takže jako spíš mám pocit, že s těmi obcemi se to spíš zlepšuje, protože na tom venkově, protože tam i v tom zastupitelstvu a v těch funkcích, tak jsou prostě lidi, kteří vědí, o čem ta práce je, a dokážou do určité míry ocenit to, že tam ty kluci naši, a holky, abych nebyl jednostranný, to tam oddřeli v dešti. (R5)

Na lokální úrovni převážně servisních organizací je ve správě krajiny klíčový sociální kapitál, zahrnující nejen horizontální a vertikální vazby, ale i důvěru lidí, který si organizace vědomě budují a prostřednictvím kterého se snaží uplatňovat

svůj vliv. Znamená to schopnost přizpůsobit se do značné míry místní komunitě, využívat konsensuální strategie, k ochraně krajiny přistupovat technokraticky a pragmaticky, nikoliv radikálně aktivisticky. Z analýzy jednoznačně vyplývá, že hlavní motivací pro práci v ochraně krajiny a přírody na lokální úrovni je vztah k místu, sounáležitost s ním a snaha jej rozvíjet a chránit na principu péče. V konstruování významu krajiny tedy můžeme mluvit nejen o normativní a kognitivní, ale také o emocionální a ekonomické dimenzi.

Na celorepublikové úrovni environmentální organizace působí zejména jako advokační instituce. Zaměřují se na regulaci státu, zapojení do rozhodování o krajině, protiváhu individuálním zájmům a kapitálu, výchovu a vzdělávání, sdílenou odpovědnost za krajinu, nastavování zrcadla společnosti, poskytování informací atd. Organizace působící na národní úrovni se tedy zaměřují zejména na aktivity spojené s nastolováním témat ve veřejném prostoru, prosazováním politik a cílů na společenské a politické úrovni, a to zejména prostřednictvím mediálních kampaní, síťování s ostatními organizacemi, vstupováním do byrokratických i legislativních procesů. Advokační organizace se spoléhají především na vazby v rámci občanské společnosti, s politickou sférou a médií, důležitým aspektem je také důvěra veřejnosti. Úspěšnost naplňování cílů celorepublikových advokačních organizací tkví do značné míry rovněž v sociálním kapitálu, ve vytváření formálních i neformálních sítí s ostatními aktéry (neziskové organizace, politici, média, akademická sféra, místní lidé), ve schopnosti prosadit se v mediálním prostoru, srozumitelně a pozitivně téma komunikovat, najít společný jazyk s veřejností a získat si její důvěru.

V rámci toho, co prosazujeme, v krajině, tak určitě důležité je vytváření nějakých koalic. Spolupráce s ostatními. Kromě neziskovek i akademickou sférou a vlastně i politiky a nějakým politickým tlakem a médií. (F4)

A dnes mám pocit, že vzniká nějaké širší hnutí, lidi, který můžou nehierarchicky společně vytvářet nějaký prostor sociální, což je hodně důležitý v téhle kritice ekonomického růstu společnosti orientované na ekonomický růst. (F3)

Důvěra, vztahy a sítě jsou základním předpokladem úspěšných strategií správy krajiny na lokální i celorepublikové úrovni, v advokační i servisní sféře. Nicméně celorepublikové advokační organizace využívají při jejich budování odlišné strategie. Klíčová je pro ně práce s médií, protože informace o tématech a své činnosti předávají primárně tímto způsobem. Pro lokální organizace je zásadní přímá komunikace s aktéry „z očí do očí“, vytváření prostoru pro nenásilnou argumentaci a přesvědčování. K tomu pomáhají rovněž akce pro místní veřejnost, neboť přímý prožitek může na lidi všech generací působit. Budoucnost je podle zástupců lokálních organizací možné vidět v síti malých organizací, které budou pečovat o konkrétní místa a tím celkově krajinu měnit k lepšímu.

Převažující funkci organizace a využívané strategie správy krajiny lze dát do souvislosti s postoji ke krajině jejich zástupců, ačkoliv není možné identifikovat kauzální směr tohoto vztahu. Výsledkem jsou pak dva (ideální) typy přístupů ke krajině v rámci české environmentálně zaměřené občanské společnosti (Tabul-

Tabulka 2. Přístupy ke správě krajiny

Krajina v kontextu environmentálních problémů	Krajina jako místo k životu a práci
biocentrismus/slabý antropocentrismus antropogenní povaha klimatické změny	antropocentrismus, slabý antropocentrismus klimatický skepticismus
důraz na normativní a kognitivní dimenzi konstrukce krajiny	důraz na emocionální, ekonomickou, normativní a kognitivní dimenzi konstrukce krajiny
transakční aktivismus, převažující advokační funkce	transakční aktivismus, převažující servisní funkce
snaha o reformu systému	absence snahy o reformu systému

ka 2). Zatímco lokální servisní organizace staví svůj obraz na praktické činnosti v krajině, celorepubliková uskupení se pohybují více ve sféře veřejných diskusí, veřejného mínění a vytváření politik a strategických dokumentů. Krajina v kontextu národních organizací je více navázána na biocentrické postoje a systémové přístupy k ochraně klimatu a přírody, na veřejné odborné diskuse o globálních environmentálních problémech a snahu o změny jak ve sféře politické, tak ve sféře veřejného mínění. Antropocentrické pojetí krajiny v kontextu lokálních organizací vyrůstá ze spolupráce a sounáležitosti s místní komunitou, není odvozováno od ochrany přírody jako takové, ale od snahy o nastolení rovnováhy mezi lidmi a krajinou v rámci místního společenství.

„Nejsou nikde doma.“ Úspěšnost strategií správy krajiny ve vzájemné reflexi

V předchozí kapitole uvedené rozdíly v přístupech ke správě krajiny lze dobře ilustrovat na vzájemné reflexi reprezentantů z obou úrovní. Zástupci celorepublikových a lokálních organizací se navzájem oceňují, nicméně v tomto ocenění zaznívá i vymezení se vůči přístupům těch druhých. Úspěšnost snažení v environmentální oblasti je zástupci národních organizací reflektována spíše na lokální úrovni, na národní méně, jako příklad úspěšností na celorepublikové úrovni je zmiňován například zákon o NP Šumava. V lokálním kontextu jsou lidé schopni vyvinout úsilí, protože se jich věci přímo dotýkají, lokální aktivity jsou pro veřejnost srozumitelnější a legitimnější, závisí to mnohem víc na konkrétních lidech a vztazích. Výroky některých zástupců národních organizací odrážejí pocit bezmoci a pochybnosti o legitimitě politického i úřednického rozhodování. Výhoda lokálních organizací je spatřována v možnosti využití osobních vazeb a komunikace tváří v tvář přímo na místě. Rovněž konkrétní menší cíle lze snadněji naplnit, čímž se zvyšuje motivace lidí a důvěra veřejnosti. Na druhou stranu jsou tyto cíle dosahovány za cenu kompromisů a ústupků, díky pragmatickému vyjednávání v lokálních společenstvích. Zaznívá kritika místních spolků ohledně zaměřování

se na dílčí problémy a rezignace na systémové řešení environmentálních problémů, ochrana krajiny a řešení klimatické krize mohou být tímto postaveny proti sobě (např. větrné elektrárny).

Když ty lidi chtějí a fakt se jich to dotýká, tak jsou schopní nějak do toho zasáhnout a změnit, a asi oproti té globální, tak tam asi jakoby za sebe cítím takovou bezmoc, že o tom někdo rozhodne, jestli o tom rozhodují úředníci nebo politici, tak tam mám tu velkou pochybnost. (F4)

Na té místní úrovni je to otázka, jestli se lidi dokážou nebo nedokážou domluvit, protože tam fungují velice často přímé kontakty, a kde je vůle, tam je cesta. Naproti tomu řekněme v celostátní nebo regionální úrovni je to mnohem víc otázka nastavení procesů, formálních procesů a jejich využití či zneužití. (F5)

Ty cíle jsou na té lokální úrovni hrozně hezky vidět, jako že se buďto něco nepostaví, nebo se něco ochrání, nebo se tam něco povede, a hrozně hezky je to prezentovaný a taková ta radost z toho, že teď to je prostě hotový, a na té národní úrovni je to často změna nějakého pravidla nebo něco takového, a to se hrozně těžko prezentuje jako nějaký úspěch, protože to nikdo moc nevidí, co za tím je, co to znamená. (F2)

Zástupci lokálních servisních organizací pozitivně hodnotí aktivitu těch advokačních a jejich nezbytnost pro ochranu přírody:

Ale mám k nim úctu a vážím si toho a udělali spoustu věcí pro teda pokrok, aby se to změnilo, nebo bránili věcem, který by se jinak lehce prosadily, tak aspoň došlo k nějakým omezením negativním, nejhorších dopadů, že třeba něco se změnilo a aspoň něco se zachránilo. (R7)

Nicméně zaznívá i opatrná, i důraznější kritika jejich strategií, které jsou nahlíženy jako příliš agresivní a nedostatečně citlivé pro místní prostředí. Některé z lokálních organizací přímo odmítají protestní akce a upřednostňují dohodu a vyjednávání, i za cenu ústupku nebo upuštění od vytyčeného cíle. Strategie některých organizací působících na celorepublikové úrovni podle nich ohrožuje důvěru místní veřejnosti v lokální organizace, které se od nich svým způsobem distancují. Podle slov jednoho z lokálních informátorů chtějí být tyto místní spolky považovány zejména za „dobrého souseda, dobrého hospodáře“ (R5).

Někdy mi to přijde občas, že tam ty organizace jakoby malinko přijdou jako zvěstovatelé pravdy, každopádně, ať je to tak, nebo tak, já si myslím, že to je ohromně užitečná věc, nejen pro tu ochranu přírody a krajiny, tam bych se bál, že občas to naopak plní medvědí službu, protože to pošťuchuje ten konflikt, roztrhává ty rány. (R5)

No a je to o tom, že nikde nejsou doma, že jo, oni jsou ústřední organizace, která může mluvit kdekoliv, do čehokoliv, protože tam nežijí, nejsou prostě tam nějakým způsobem jako závislý na tom, na tom okolí, takže tam asi ta role jejich je důležitá taky, ale je to úplně o něčem jiném. Ale, jako jak říkám, čím člověk má ten vzdálenější pohled, tím snadnější zaujímá nějaký stanovisko. (R1)

I samotní zástupci národních organizací vnímají svoji slabinu v kontaktu s místní komunitou, možnost podpory z její strany je pro ně složitější než pro lokální spolky, neboť narážejí na nedostatek kapacit, neinformovanost, ale i nedůvěru v lokalitách zájmu. Na jednu stranu tedy tito informátoři reflektují odcizenost společnosti jako celku od krajiny, na druhou stranu jsou coby lokálně neukotvené organizace v podobné pozici, neboť význam krajiny nutně neodvozují od konkrétní žité zkušenosti v ní, ale spíše od environmentálních hodnot, přesvědčení a odborných poznatků. Význam krajiny se pro ně pohybuje v obecnější rovině přírody, životního prostředí a klimatu, v nutnosti změny přístupu ke krajině na celorepublikové a celosvětové úrovni. Tyto systémové cíle se přenášejí na lokální či regionální úroveň těžko, neboť k jejich prosazení je třeba brát v úvahu i faktory vyrůstající z místních podmínek a lokálního společenství.

Vždycky jsou jakoby klíčoví ti místní lidi a jde vlastně o to je podporovat, což je vždycky náročné a naráží to na to, že vlastně není tam taková kapacita, protože ty lidi často vůbec neví, co by jakoby mohli dělat. (F2)

Některá celorepubliková uskupení v našem vzorku využívají záměrně za účelem upozornění na palčivé problémy životního prostředí a požadavky na jejich řešení i radikálnější nástroje, které jsou v lokálním kontextu podle zástupců lokálních sdružení nevyužitelné a jsou spíše cestou k neúspěchu.

Kdežto ničení životního prostředí, které samozřejmě považujeme za nelegitimní, které se děje podle zákona, tak krajní možnost je samozřejmě ten zákon nějakým způsobem porušovat právě proto, aby bylo možné na to upozornit, což je vlastně i snaha o to, zjednat tu pozornost, které se jim nijak často nedostává. (F3)

Pro zástupce lokálních spolků jsou některé strategie nepřijatelné, a to z důvodu nedostatečné citlivosti pro místní prostředí. I přesto existuje velká míra porozumění pro činnost advokačních organizací:

Já nejsem jakoby nijak proti nim. A, že jo, cokoliv, co nějakým způsobem pomůže, z mého hlediska, planetě, přírodě, zvířatům, tak to já jsem ráda. Akorát nemám ráda nějaký násilnější formy. (R8)

Chtějí asi dosáhnout toho samého co my, ale jdou na to podle nás špatně. Nevidíme rádi takový ty protestní akce. Spíš se snažíme všechno řešit nějakou dohodou. ... Jako já to chápu, proč to dělají, že asi vyčerpaly všechny možnosti, holt, já bych do toho nešel, já bych zavřel oči nad tou jednou lokalitou a zaměřil bych se na další, nebo bych se snažil to nějak ovlivňovat jinak. (R6)

Že některý lidi si naopak, když jsou hodně už agresivní vlastně v tom svém vystupování, tak prostě si část té veřejnosti můžou odradit a vlastně se vyčlení pak z toho a už to není úplně veřejná organizace, je to nějaký subjekt, který nějak jako vystupuje, ale ty lidi už na ně pak přestanou vůbec slyšet. (R3)

Lokální spolky pak složitěji získávají důvěru místní veřejnosti, která se na aktivitu těch národních dívá kriticky, a proto je nutné se před místní laickou i odbornou veřejností vymezit vůči radikálnějším environmentálním aktivitám. Toto vymezení probíhá nejen v rámci komunikace s veřejností a aktéry, ale formou vlastní činnosti v rámci existujícího systému lokálního společenství. Strategie pragmatické konformity a nekonfliktnosti se lokáním organizací podle jejich zástupců vyplácí. Proti radikálnějším strategiím staví zástupci lokálních organizací péči a práci v krajině a spolupráci v místním společenství. Lokální organizace si navzdory počáteční nedůvěře v environmentální organizace důvěru místní veřejnosti doslova manuálně „odpracují“.

Jo, tak nějak to vnímám, že dneska, když někdo mluví o ekologii nebo o změnách krajiny, tak je považován spíš za aktivistu, takového toho zeleného revolucionáře, a spíš obtěžuje, jo, než že by ten názor musel být brán vždycky vážně. (R4)

To jste vy, co se uvazujete u těch stromů, těmi řetězy, a tak jo ... tak se asi povedlo jim vysvětlit, že jsou různý druhy i ekologických organizací. (R8)

Když oni vidí, že prostě jenom děláme, že nejsme žádný pumpy na dotace, že nás vidí, s těmi hráběmi, s těmi traktory, tak jako jim dojde, že nejsme žádný maršani a že děláme v podstatě to samé jako oni, akorát že pro jiný účel a jinak, a když se tohle po několika letech nastartovalo, ta důvěra, tak teď už je to samozřejmě úplně o něčem jiném. Museli pochopit, že nejdeme proti zájmům, že nejsme nějakí škodiči, kteří by upozorňovali na to, že oni dělají něco špatně, nebo jim chtěli brát tu zemědělskou půdu. (R1)

Napříč zástupci z obou úrovní rezonuje relativně a hlavně viditelně větší úspěšnost lokálních organizací, důležitost napojení místních lidí na krajinu, která je předpokladem této úspěšnosti, a vize mozaiky odolné krajiny navázané na mozaiku místních organizací provádějících správu krajiny na antropocentrickém principu péče. Ve vnímání této úspěšnosti hrají roli i mezilidské vztahy a komunikační sítě, které expandují mimo prostor organizace samotné, v tomto případě do místní komunity (Sekulova et al., 2023).

Mně se možná často víc zdá, že prostě Česká republika je plná jakoby příběhů lidí právě na místní úrovni, ta, samozřejmě existuje obrovský množství iniciativ, které se snaží něco chránit. (F3)

Když bude velká hustota takových organizací různého charakteru, tak má šanci být celá ta krajina, nějakým způsobem fungovat líp, pokud to prostě je jeden přístup, který řídí někdo z centra, tak nakonec vidíme na těch státních institucích, jak to strašně nefunguje, takže jako jít tou samou špatnou cestou je úplně k ničemu. (R1)

Diskuse

Výsledky předkládané studie nelze, z povahy využití metodologie, považovat za reprezentativní pro situaci v celé České republice či pro všechny úrovně a typy

environmentálních organizací, nicméně s velkou mírou jistoty vypovídají o dvou vybraných skupinách zástupců environmentálního hnutí v Česku a na základě evaluace relevantní literatury lze uvažovat o obecné platnosti některých zjištění. Rovněž nelze učinit jasnou dělicí linii mezi lokální, národní, servisní a advokační úrovní, je třeba k těmto kategoriím, stejně jako ke dvěma základním přístupům ke krajině identifikovaným ve výzkumu, přistupovat jako k ideálním typům. Představená studie ze své podstaty rovněž nemůže vypovídat o kauzální souvislosti postojů ke krajině a strategií správy. S danými postoji mohou lidé do zkoumaných organizací vstupovat, následně strategie organizace ovlivňovat, ale tyto postoje mohou být rovněž formovány až po vstupu do organizací na základě v nich získaných zkušeností. Úlohou tohoto článku není komplexní analýza příčin stavu environmentálního hnutí ani jeho vlivu na správu krajiny v celé možné šíři, ale kvalitativní analýza postojů a strategií ze dvou konkrétních perspektiv.

Studie potvrdila poznatky z dřívějších výzkumů environmentálního hnutí, které poukazují na převahu transakčního aktivismu založeného na advokačních a servisních polohách zkoumaných organizací. Faktory, které tak či onak souvisí se situací popsanou v textu, lze hledat v politických a institucionálních aspektech, jako je struktura politických příležitostí spojená s formou financování, v historických aspektech (komunistická minulost ochrany přírody a polistopadový vývoj občanské společnosti), společenských aspektech (např. klimatický skepticismus iniciovaný ve společnosti Václavem Klausem či nedůvěra organizacím občanské společnosti) a v neposlední řadě i v rovině demografických a osobnostních charakteristik členů organizací, zejména těch ve vedoucím postavení (Binka, 2009; Carmin a Jehlička, 2005; Císař, 2008; Císař et al., 2011; Fagan a Carmin, 2011; Jehlička et al., 2005; Novák, 2017; Vedomous, 2018; Vojtíšková et al., 2017).

Celorepublikové advokační organizace, jejichž zástupci jsou ve větší míře nositeli biocentrických postojů a přesvědčení o závažnosti a antropogenní povaze klimatické krize, spoléhají až na výjimky na legální, do značné míry technokratické strategie, jejichž snahou je reforma existujícího systému a řešení environmentálních problémů spojených s krajinou na celorepublikové úrovni. Lokální organizace, jejichž zástupci vyjadřují antropocentrické či slabě antropocentrické postoje a klimatický skepticismus, daleko výrazněji přebírají čistě servisní funkci ve snaze působit v krajině v rámci existujících společenských a institucionálních mantinelů v souladu s místní komunitou. Co se týče způsobů správy krajiny, organizace z obou úrovní se navzájem hodnotí převážně pozitivně, strategie servisních organizací jsou však hodnoceny obecně jako úspěšnější. Lokální organizace se vymezují vůči některým strategiím advokačních organizací a skupin, jelikož příslušnost k širší skupině environmentálních organizací může být pro ně překážkou k získání důvěry místního společenství. Ke srovnatelným výsledkům docházejí i autorky studie o vztahu zainteresované veřejnosti k ochraně přírody v České republice, když tvrdí, že aktivismus, spojený s některými ekologickými organizacemi, vnímá část ochránářské veřejnosti jako kontraproduktivní extremismus poškozující ochránáře v očích veřejnosti. Neziskové organizace působící v oblasti ochrany přírody a životního prostředí se mají především věnovat environmentálnímu vzdělávání, informování veřejnosti a poradenským službám,

měly by rozvíjet svou odbornost a komunikovat s veřejností. Méně jednoznačně zainteresovaná veřejnost podporuje aktivity ekologických neziskových organizací v potenciálně konfliktnějších aktivitách (Vojtíšková et al., 2017). Převažujícím paradigmatem je v prostoru environmentálně zaměřené občanské společnosti institucionalizovaný neoliberální environmentalismus (srov. Novák, 2017), který se v lokálních servisních organizacích kraje Vysočina stává v nejvyšší možné míře pragmatickým.

Ve spojitosti s podobou českých environmentálních organizací je zmiňováno vzdělání jejich vedoucích členů (Fagin, 2000). Drtivá většina zástupců organizací vybraných do prezentovaného výzkumu má vysokoškolské vzdělání, v obou skupinách jsou zastoupeny jak přírodovědné, tak společenskovední obory vzdělání, nicméně ve skupině lokálních organizací přírodovědné vzdělání převládá. Z jiných výzkumů víme, že postoje k životnímu prostředí jsou ovlivňovány mimo jiné druhem znalostí jedince, například byly identifikovány rozdíly mezi vzděláváním čistě instrumentálním, tedy získáváním znalostí o přírodě a o řešení environmentálních problémů na úrovni životního prostředí, a vzděláváním založeném na normativních a liberálních základech, na širším než čistě přírodovědném kontextu (Fien, 2000). Z analýzy dat však tato souvislost jednoznačně nevyplývá, k potvrzení takové hypotézy v českém prostředí je třeba další výzkum.

Angažovanost v ekologických organizacích je spojována s vyšší mírou biocentrických (ekocentrických) postojů (McShane, 2013; Thompson a Barton, 1994). V environmentálním diskursu lze identifikovat jistý názorový střet: pouze biocentrické hodnoty jsou podle některých zásadním předpokladem účinné ochrany životního prostředí a přírody, a naopak antropocentrické hodnoty jsou kritizovány jako zábrana k efektivní politické či kolektivní akci a samy o sobě jsou příčinou současné ekologické a klimatické krize. Obhájcí role antropocentrických hodnot v duchu konceptu slabého antropocentrismu naopak poukazují, že když budou lidé plně informováni o faktech o životním prostředí, antropocentrické hodnoty budou dostatečnou motivací k efektivní osobní a politické reakci na environmentální problémy (Taylor et al., 2020). Prostřednictvím výsledků v textu prezentované studie lze ukázat, že antropocentrické postoje nestojí proti ochraně přírody a krajiny a mohou být samy o sobě pro ni silnou motivací. Biocentrismus zajisté přispívá k holistickému řešení environmentálních problémů, nicméně nelze jej považovat za jediný možný zdroj motivace. Antropocentrismus, skrze snahu ochránit ekosystémy nutné k přežití lidstva a lásku k sobě samému jako východzí bod pro lásku ke všemu, co nás obklopuje, přispívá k proenvironmentálnímu chování i k úspěšným strategiím ochrany přírody a krajiny (Kopnina et al., 2018; Sockhill et al., 2022). Souvislost antropocentrických postojů a vysoce pozitivního hodnocení environmentálních funkcí krajiny byla prokázána i na reprezentativním vzorku české laické veřejnosti (Stachová a Čermák, 2023).

Pokud přijmeme premisu legitimacy antropocentrických motivů ochrany přírody, nabízí se jako jeden z možných rámců uchopení vztahu společnosti a krajiny koncept péče, který je spojen zejména s emocionální a ekonomickou dimenzí konstrukce krajiny. Péče o krajinu a přírodu nemusí být nutně vedena explicitními politickými programy a aktivistickými cíli, a přesto v ní mohou být za-

hnuty hlubší významy a etický rozměr (Sovová et al., 2021). Koncept péče dává pozitivní vizi ochrany přírody a krajiny, ať už se týká kultivace a aktivní péče, či ponechání míst přirozenému vývoji. Starostlivost, altruismus, tvořivost, zručnost a spolupráce mohou tak být protiváhou ekonomickým a geopolitickým silám. Nejsou náhradou za systémovou změnu, která je nezbytná k mitigaci klimatické krize, ale mohou pomoci vytvořit dostatečnou míru angažovanosti v péči o krajinu, která učiní antropocén příznivý pro lidi i přírodu (Buck, 2015).

V odborné i veřejné diskusi se vyskytuje kritika podoby českého environmentálního hnutí, její nedostatečné schopnosti mobilizace, nízké participace či rezignace na kritiku a radikálnější opozici k systému. Jako referenční rámec je přitom využívána situace v západních společnostech, aniž by byl respektován jedinečný sociální a kulturní kontext zejména postkomunistických zemí (Carmin a Jehlička, 2005). Specifické formy, strategie či postoje v segmentu českých environmentálních organizací nutně neznamenají méně kvalitní občanskou společnost ani méně úspěšné strategie ochrany přírody a správy krajiny.

Závěr

Míra krajinného uvědomění je ve zkoumaném segmentu občanské společnosti vysoká, představitelé environmentálních organizací shodně vnímají krajinu jako klíčovou součást lidské společnosti a zdravou a odolnou krajinu jako nezbytný předpoklad jejího přežití. U zástupců celorepublikových (převážně advokačních) i lokálních (téměř výlučně servisních) organizací hraje v konstruování krajiny významnou roli dimenze normativní, tedy dosažení cílového stavu založeného na vědeckém konsensu. V případě lokálních organizací jde nejen o vědecký, ale také o lokální společenský konsensus. Je možné identifikovat rovněž kognitivní dimenzi konstrukce krajiny: obecnou znalost krajiny, jejího fungování a jejích problémů, u zástupců lokálních spolků navíc i znalost konkrétní místní krajiny. S ní se pojí významná role emocionální a ekonomické dimenze konstrukce krajiny v segmentu lokálních servisních organizací, spojená s životem a prací v krajině.

Zástupci advokačních celorepublikových organizací více akcentují negativní roli člověka a ve větší míře zastávají biocentrické a ekocentrické postoje, vyzdvihují roli přírody v krajině a její hodnotu nezávisle na člověku. U představitelů lokálních servisních organizací byly, navzdory jejich kritice utilitárního přístupu společnosti ke krajině, téměř výhradně zaznamenány postoje antropocentrické. Cítí povinnost zejména vůči lidskému druhu, který zdravou přírodu a krajinu potřebuje k přežití. I když nepopírají oprávněnost využívání krajiny společností, některé zájmy společnosti v krajině nepovažují za legitimní.

Většina organizací v prezentované studii, ať už plní advokační, nebo servisní funkci, naplňuje svými přístupy ke správě krajiny princip transakčního aktivismu a neoliberálního environmentalismu (Císař, 2008; Novák, 2017). Postoje reprezentantů národních organizací nutně nevycházejí z přímé zkušenosti s péčí o konkrétní místa, ale ve větší míře z environmentálních biocentrických hodnot a přesvědčení o antropogenní povaze klimatické změny a o systémové úloze kra-

jiny v zachování přírody. Jejich strategie stojí na vytváření sítí a vztahů v rámci občanské společnosti a získávání důvěry veřejnosti a ostatních aktérů. Z podstaty nutnosti řešit a upozorňovat na systémové problémy ochrany přírody a krajiny využívají v určité míře i radikálnější strategie. Od striktní pragmatičnosti lokálních organizací kraje Vysočina se odlišují důrazem na určitou míru kritiky a snahou o reformu systému.

Angažovanost v environmentálních organizacích ochrany přírody a krajiny však nesouvisí výlučně s biocentrickými postoji. Zejména zástupci české lokální ochrany přírody na Vysočině jsou nositeli antropocentrických a utilitárních postojů a rovněž do jisté míry epistemického a responzivního klimatického skepticismu. Nicméně mají silnou motivaci angažovat se ve správě krajiny, vyvěrající zejména ze sounáležitosti s místem. Vědomí důležitosti fungující krajiny pro společnost ústí v úspěšné strategie péče o obývanou krajinu. Rehabilitují prostřednictvím svojí práce žitou zkušenost s krajinou, legitimizují tak využívané strategie směrem k místním komunitám. Jejich přístup je založený na spolupráci v rámci místního společenství, na nekonfliktních strategiích udržujících důvěru místní veřejnosti i institucí, a vychází z optimistického předpokladu splnění vytčených dílčích krajinných cílů. Lokální organizace díky převaze servisní funkce jsou ve svém technokratickém řešení problémů ještě dále než advokační organizace celorepublikové.

Efektivní způsoby správy krajiny vyžadují zahrnutí všech přístupů, které respektují a oceňují přírodu a krajinu, ať už jsou založeny na biocentrismu, či slabém antropocentrismu (Raatikainen et al., 2023). Lze diskutovat o efektivitě či nesystémovosti krajinného přístupu lokálních environmentálních organizací ve vazbě na adaptaci a mitigaci klimatické krize. Nicméně předložená studie ukazuje, že antropocentrické postoje ke krajině jsou v mnoha případech efektivní a silnou motivací pro péči o krajinu, a tudíž jsou pro strategie správy krajiny vnímány jako úspěšné. Antropocentrický koncept péče o krajinu je jako princip efektivních strategií správy krajiny v českém prostředí vysoce relevantní.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala recenzentům a kolegyním a kolegům z oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., za podnětné připomínky při přípravě tohoto textu.

Podpora

Tato stať vznikla s podporou Strategie AV21 Rozmanitost života a zdraví ekosystémů.

JANA STACHOVÁ vystudovala sociologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V současné době pracuje jako vědecká asistentka ve výzkumném oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. V rámci environmentální sociologie se věnuje tématům krajiny, lesnictví, půdy, klimatické změny, občanské společnosti a sociálního kapitálu.

ORCID: 0000-0002-2831-6942

Literatura

- Axelsson, R. (2010). Integrative research and transdisciplinary knowledge production: a review of barriers and bridges. *Journal of Landscape Ecology*, 3(2), 14–40. <https://doi.org/10.2478/v10285-012-0025-0>
- Binka, B. (2008). *Environmentální etika*. Masarykova univerzita.
- Binka, B. (2009). *Zelený extremismus – Ideje a mentalita českých environmentálních hnutí*. Masarykova univerzita.
- Buck, H. J. (2015). On the possibilities of a charming anthropocene. *Ann. Assoc. Am. Geogr.*, 105, 369–377. <https://doi.org/10.1080/00045608.2014.973005>
- Buizer, M., Arts, B. a Westerink, J. (2016). Landscape governance as policy integration ‘from below’: A case of displaced and contained political conflict in the Netherlands. *Environment and Planning. C, Government & Policy*, 34(3), 448–462. <https://doi.org/10.1177/0263774X15614725>
- Carmin, J. a Jehlička, P. (2005). By the masses or for the masses? The transformation of voluntary action in the Czech union for nature protection. *Voluntas*, 16, 397–416. <https://doi.org/10.1007/s11266-005-9149-8>
- Cihar, M. a Stanková, J. (2006). Attitudes of stakeholders towards the Podyji/Thaya River Basin National Park in the Czech Republic. *Journal of Environmental Management*, 81(3), 273–285. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2005.11.002>
- Císař, O. (2008). *Politický aktivismus v České republice*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Císař, O., Navrátil, J. a Vráblíková, K. (2011). Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 47(1), 137–168. <https://doi.org/10.13060/00380288.2011.47.1.07>
- Delín, M. a Pospěch P. (2016). Komodifikace venkova a utváření identity regionu. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 52(2), 209–235. <https://doi.org/10.13060/00380288.2016.52.2.247>
- Dick, B. (2005). Grounded theory: a thumbnailsketch. *Action research & action learning for community & organisational change*. <http://www.aral.com.au/resources/grounded.html>
- Fagan A. a Carmin J. (2011). Environmental mobilization and organizations in post-socialist Europe and former Soviet Union. In A. Fagan a J. A. Carmin (eds.), *Green activism in post-socialist Europe and the former Soviet Union*. Routledge. <https://doi.org/10.1080/09644016.2010.508300>
- Farkač, B., Sochová, E. a Kobyláková, M. (2021). *Osvědčené komunikační postupy v ochraně přírody: metodika komunikace s vlastníky a uživateli pozemků v chráněných územích*. Agentura ochrany přírody a krajiny.
- Fien, J. (2000). Education for the environment: A critique’—an analysis. *Environmental Education Research*, 6(2), 179–192. <https://doi.org/10.1080/713664671>
- Frantál, B. a Kunc, J. (2011). Wind turbines in tourism landscapes: Czech experience. *Annals of Tourism Research*, 38(2), 499–519. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.10.007>

- Frič, P. a Goulli, R. (2001). *Neziskový sektor v České republice*. Eurolex Bohemia.
- Fry, G. (2001). Multifunctional landscapes- towards transdisciplinary research. *Landscape and urban Planning*, 57(3–4), 159–168. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00201-8](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00201-8)
- Gibas, P. a Pauknerová, K. (2015). Archeologie krajiny. In P. Křišťuf et al. (eds.), *Výzkum krajiny: Vybrané antropologické a archeologické metody*. Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita.
- Görg, Ch. (2007). Landscape governance: The ‘politics of scale’ and the ‘natural’ conditions of places. *Geoforum*, 38(5), 954–966. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2007.01.004>
- Greider, T. a Garkovich, L. (1994). Landscapes: The social construction of nature and the environment. *Rural Sociology*, 59(1), 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1994.tb00519.x>
- Hála, V. (2013). Obrana „antropocentrismu“. *Sociální studia / Social Studies*, 10(1), 63–83. <https://doi.org/10.5817/SOC2013-1-63>
- Hargrove, E. C. (1992). Weak anthropocentric intrinsic value. *Monist*, 75(2), 183–207. <https://doi.org/10.5840/monist19927529>
- Hirsch, E. (1995). Between place and space. In E. Hirsch a M. O’Hanlon (eds.), *The anthropology of landscape: The perspectives on place and space*. Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198278801.001.0001>
- Chvátalová, V., Malá, S. a Meierová, T. (2022). *Jak na spolupráci pro udržitelný rozvoj krajiny*. Certifikovaná metodika MZE-40559/2022-14131.
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- Jebari, K. a Sandberg, A. (2022). Ecocentrism and biosphere life extension. *Science and Engineering Ethics*, 28(2). <https://doi.org/10.1007/s11948-022-00404-2>
- Jehlička, P., Sarre, P. a Podoba, J. (2005). The Czech environmental movement’s knowledge interest in the 1990s: Compatability of Western influences with pre-1989 perspectives. *Environmental Politics*, 14(1), 64–82. <https://doi.org/10.1080/0964401042000310187>
- Kolen, J. a Renes, J. (2015). Landscape biographies: Key issues. In J. Kolen, J. Renes, R. Hermans (eds.), *Landscape Biographies*. Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048517800-003>
- Kopnina, H., Washington, H. a Taylor, B. (2018). Anthropocentrism: More than just a misunderstood problem. *J Agric Environ Ethics*, 31, 109–127. <https://doi.org/10.1007/s10806-018-9711-1>
- Köpsel, V., Walsh, C. a Leyshon C. (2017). Landscape narratives in practice: implications for climate change adaptation. *The Geographical Journal*, 183(2), 175–186. <https://doi.org/10.1111/geoj.12203>
- Kortenkamp, K. V. a Moore, C. F. (2001). Ecocentrism and anthropocentrism: Moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 261–272. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0205>
- Kusters, K., De Graaf, M., Buck, L., Galido, K., Maindo, A., Mendoza, H., Nghi, T. H., Purwanto, E. a Zagt, R. (2020). Inclusive landscape governance for sustainable development: Assessment methodology and lessons for civil society organizations. *Land*, 9(4), 128. <https://doi.org/10.3390/land9040128>
- Kučera, Z. a Kašková, M. (2016). Utváření domova ve změně krajiny pohraničí Česka. In K. Ledererová Kolajová (ed.), *Domov a krajina* (s. 28–42). OSSCU.
- Kühne, O. (2019). *Landscape theories. A brief introduction*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-25491-9>
- Lapka, M. a Cudlínová, E. (1999). Private farmer’s attitudes to land, work and landscape: interpretation of case study in landscape ecological framework. *Ekológia*, 18(4), 401–412.

- Lapka, M. a Cudlínová, E. (2004). Vnímání a hodnocení evropské rurální krajiny. *Životné prostriede*, 38(3), 156–159.
- Lokoč, R. a Ulčák, Z. (2009). Percepce krajinných prvků zemědělci – důležitý předpoklad péče o krajinný ráz. In P. Klvač (ed.), *Člověk, krajina, krajinný ráz* (s. 61–72). Masarykova univerzita.
- Mácha, P. (2010). Krajina antropologie a antropologie krajiny. *Český lid*, 97(3), 225–246.
- Mácha, P. (2013). Krajiny: příspěvek k diskusi o konceptualizaci krajiny v (české) geografii. *Geografie*, 118(1), 1–15. <https://doi.org/10.37040/geografie2013118010001>
- McShane K. (2013). Ecocentrism. In C. Death (ed.), *Critical environmental politics* (s. 83–90). Routledge.
- Meierová, T. (2020). Conflicts between farmers and conservationists: The role of communication in the management of natural resources. *Journal of Landscape Ecology*, 13(2), 129–149. <https://doi.org/10.2478/jlecol-2020-0013>
- Meierová, T. a Chvátalová, V. (2022). Frustrated or fulfilled? Motivation of Czech farmers to implement climate change adaptation measures on the landscape level. *Journal of Rural Studies*, 92, 354–370. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.04.013>
- Miklós, L. a Špínerová, A. (2010). Approaches and compromises in the concept of landscape. *Journal of Landscape Ecology*, 3(2) 7–13.
- Naveh, Z. (2010). Ecosystem and landscapes – a critical comparative appraisal. *Journal of Landscape Ecology*, 3(1), 64–81. <https://doi.org/10.2478/v10285-012-0024-1>
- Norton, B. G. (1984). Environmental ethics and weak anthropocentrism. *Environmental Ethics*, 6, 131–148. <https://doi.org/10.5840/enviroethics19846233>
- Novák, A. (2017). *Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity České republiky po roce 1989*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Orcígr, V. (2018). Arnošt Novák: Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v České republice po roce 1989. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 54(2), 298–300.
- Pauknerová K. (2010). Hladké a měkké: promýšlení chůze městem. *Biograf*, 51. <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=5107>
- Pavlis, E. a Terkenli, T. S. (2023). Towards landscape conscience: a geographical perspective. *Landscape Research*, 1004–1018. <https://doi.org/10.1080/01426397.2023.2238639>
- Penker, M. (2009). Landscape governance for or by the local population? A property rights analysis in Austria. *Land Use Policy*, 26(4), 947–953. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2008.11.007>
- Petrík, P., Fanta, J. a Petrtýl, M. (2015). It is time to change land use and landscape management in the Czech republic. *Ecosystem Health and Sustainability*, 1(9), 1–6. <https://doi.org/10.1890/15-0016.1>
- Pospěch P. (2013). Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 49(1), 75–100. <https://doi.org/10.13060/00380288.2013.49.1.04>
- Pospěch, P. (2021). *Neznámá společnost*. Host.
- Pospíšil, M., Neumayr, M., Škarabelová, S., Malý, I., Meyer, M. a Schneider, U. (2009). *Neziskové organizace a jejich funkce v demokratické společnosti*. Společnost pro studium neziskového sektoru.
- Quinn, F., Castéra, J. a Clément, P. (2016). Teachers' conceptions of the environment: anthropocentrism, non-anthropocentrism, anthropomorphism and the place of nature, *Environmental Education Research*, 22(6), 893–917. <https://doi.org/10.1080/13504622.2015.1076767>
- Raatikainen, K. J., Tupala, A. K., Niemelä, R. a Laulumaa, A. M. (2023). The intricate diversity of human–nature relations: Evidence from Finland. *Ambio A Journal of Human Environment*, 53(2), 181–200. <https://doi.org/10.1007/s13280-023-01933-1>

- Salamon, L. a Anheier H. K. (1997). *Defining the nonprofit sector. A cross-national analysis*. Manchester University Press.
- Sauer, C. O. (1925). The morphology of landscape. In J. Leighly (ed.), *Land and life: A selection from the writings of Carl Ortwin Sauer* (s. 315–350). University of California Press.
- Sekulova F., Anguelovski, I. a Argüelles, L. (2023). Redefining success in organizing towards degrowth. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 48, 100764. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2023.100764>
- Schama, S. 2007. *Krajina a paměť*. Argo.
- Smith, J. A. a Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (ed.). *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. Sage Publications Ltd.
- Sklenička, P. (2007). Krajinná ekologie v systému krajinného plánování České republiky. *Životní prostředí*, 41(3), 126–130.
- Sockhill, N. J., Dean, A. J., Oh, R. R. Y. a Fuller, R. A. (2022). Beyond the ecocentric: Diverse values and attitudes influence engagement in pro-environmental behaviours. *People and Nature*, 4, 1500–1512. <https://doi.org/10.1002/pan3.10400>
- Sovová L., Jehlička P. a Daněk P. (2021) Growing the beautiful anthropocene: Ethics of care in east european food gardens. *Sustainability*, 13(9), 5193. <https://doi.org/10.3390/su13095193>
- Stachová, J. (2002). Sociální hnutí na hraně mezi organizací a neformální iniciativou. In *Česká společnost* (s. 271–289). Sociologický ústav AV ČR.
- Stachová, J. (2008). *Občanská společnost v regionech České republiky*. Sociologický ústav AV ČR.
- Stachová J. a Čermák D. (2023). Social perception of trees in the landscape: The connection between attitudes and visual preferences. *Journal of Landscape Ecology*, 16(1), 66–87. <https://doi.org/10.2478/jlecol-2023-0004>
- Šedivý, M. a Medlíková, O. (2011). Úspěšná nezisková organizace. Grada.
- Šimandl, V. a Dobiáš, V. (2021). Analýza dat při tvorbě zakotvené teorie pomocí software atlas.ti. *Paidagogos* 1. <http://www.paidagogos.net/issues/2021/1/article.php?id=8>
- Špička, J., Boukal, P. a Vávrová, H. (2016). Diskuse k hodnocení úspěšnosti nestátních neziskových organizací. *Ekonomika a management*, (2), 1–14.
- Taylor, B., Chapron, G., Kopnina, H., Orlikowska, E., Gray, J. a Piccolo, J. J. (2020). The need for ecocentrism in biodiversity conservation. *Conservation Biology*, 34(5), 1089–1096. <https://doi.org/10.1111/cobi.13541>
- Thompson, S. C. G. a Barton, M. A. (1994). Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology*, 14(2), 149–157. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80168-9](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80168-9)
- Trávníček, J. (2011). *Vývoj kulturní krajiny v zázemí Brna: případová studie formování managementu VKP Poustka* [rigorózní práce]. Masarykova univerzita.
- Tress, B. a Tress, G. (2001). Capitalising on multiplicity: a transdisciplinary systems approach to landscape research. *Landscape and Urban Planning*, 57(3–4), 143–157. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00200-6](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00200-6)
- Vidomus, P. (2018). *Oteplí se a bude líp: Česká klimaskepse v čase globálních rizik*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Vitousek, P., Mooney M., Lubchenco, H. A. a Melillo, J. (1997). Human Domination of Earth's Ecosystems. *Science*, 277(5325), 494–499. <https://doi.org/10.1126/science.277.5325.494>
- Vojtíšková K., Patočková V. a Mikešová R. (2017). *Vztah obyvatel k přírodě a její ochraně. Sociologická perspektiva*. Academia. Edice Strategie AV21.
- Vondra, Z., Gburíková, A., Schmelzová, R., Ent, Z., Žižka, T., Willoughby, T., Zichová, T., Jílková, P., Sigmund, T. a Borecký, P. (2023). *Metodika: Interpretace aspektů krajiny prostřednictvím umění*. Institut pro plánování a rozvoj hlavního města Prahy.

- Walker, A. J. a Ryan, R. L. (2008). Place attachment and landscape preservation in rural New England: A Maine case study. *Landscape and Urban Planning*, 86(2), 141–152.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.02.001>
- Washington, H., Taylor, B., Kopnina, H., Cryer, P. a Piccolo, J. J. (2017). Why ecocentrism is the key pathway to sustainability. *The Ecological Citizen*, 1(1), 35–41.